

О. В. Яковлева,

д-р філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
професор кафедри загального та слов'янського мовознавства*

ОСОБЛИВОСТІ СУГЕСТІЇ В ОБРЯДОВОМУ ДИСКУРСІ (ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ)

У статті описані приклади вербальної сугестії на фонетичному рівні, які вважаються маркерами впливу в межах психолінгвістичних досліджень. Мовним матеріалом для аналізу були обрані обрядові пісні сімейних і календарних обрядів українців, які супроводжують ритуальні дії.

Ключові слова: сугестія, обрядовий дискурс, логос, психолінгвістика, сакральний текст, ритм.

Слово у предків мало тісний зв'язок з багатозначним поняттям «логос», або «логосфера» (від грецького *logos*, яке означало поняття в широкому сенсі слова, думку, розум, а також загальну закономірність, безпосередньо пов'язану з духовною першоосновою, світовим розумом, тобто Богом [17, с. 283]).

Прадавнє слово уявлялося і віщим, і всесильним: воно могло умертвити і воскресити, або вберегти від смерті; слово могло поранити і загоїти рани, зупинити кров і викликати сон... [4, с. 486]. Наші предки знали слова, щоб власкавити хворобу і зупинити бурю, випросити у сонця і зір краси собі, у лісу - міцного сну дитині, у рослини - рятунку. Через слово зверталися за допомогою до вогню, води, вітру й землі. Вода й вогонь очищали тіло та душу, вітер міг віднести далеко хворобу і принести коханому привіт, земля повертала силу, одводила біду: «Здрастуй, водо Уляно, колодязю Авраме, джерело Борисе!» - вітались з криницею, прийшовши по воду. Місяць називали Володимиром, «Князем», а землю - Тетяною» [1, с. 211].

Отже, вплив слова на людину помічали з давніх-давен, що й відзеркалено у скарбниці усної народної творчості: *Бджола жалить жалом, а чоловік – словом. Гостре словечко коле сердечко. Слово може врятувати людину, слово може вбити* тощо [14, с. 146-147].

Протилежні точки зору щодо розуміння «магії слова» у давнину і на сучасному етапі розвитку людства пов'язані з різним світобаченням: первісна картина світу найповніше представлена в обрядовому дискурсі, де одна й та сама інформація дублюється трьома кодами – акціональним, предметним та вербальним; зараз картина світу вибудовується переважно на рівні комунікації. Слово «комунікація» замінило і збагатило інші, старші слова, які описували символічну діяльність – вживання символів і зловживання ними. У цьому слові поєднуються сподівання і страхи сучасного світосприйняття, а також заклик «примиритися з неминучою відчуженістю, з якою ми стикаємося, коли взаємодіємо з іншими людськими істотами» [13, с. 7].

Актуальності дослідження вербальної сугестії присвячена розвідка відомої української науковиці, професорки Т. Ковалевської, яка зауважила: «Мовленнєвий вплив вивчають у низці наукових напрямів, що свідчить про актуальність зазначеної проблематики і необхідність її подальшого опрацювання...» [12, с. 324].

Серед основних наукових напрямів у вітчизняній лінгвістиці, в тій чи іншій мірі орієнтованих на дослідження мовленнєвого впливу, Т. Ковалевська виділяє наступні: прагмалінгвістику, психолінгвістику, комунікативну лінгвістику, теорію мовної комунікації, сугестивну лінгвістику і нейролінгвістичне програмування (НЛП) [там само, с. 325]. Суттєвим є внесок представників Одеської лінгвістичної школи у розробку різноаспектних питань у межах вищеназваних напрямів, зокрема, Т. Ковалевської, Н. Кондратенко, Н. Кутузи, С. Форманової, А. Ковалевської, Л. Завальської та багатьох інших.

Н. Кутуза звернула увагу на те, що всі мовні рівні взаємодіють, підсилюючи впливовий ефект. Проте, підтримуючи думку Т. Ковалевської, сугестійним концентром авторка вважає семантичний рівень і пропонує розглядати актуалізатори впливу (сугестеми / сугестогеми) на всіх мовних рівнях у синтезі із семантичним... [7, с.199].

Мета пропонованої розвідки – описати реалізацію вербальної сугестії на фонетичному рівні. Як зазначає Т. Ковалевська, до характерних мовних маркерів

упливу в межах психолінгвістичних досліджень найчастіше уналежнюють саме фонетичні, просодичні й ритмо-мелодійні елементи [12, с.326].

Обрядовий дискурс ми розуміємо як складний полівимірний комунікативний феномен, який виявляє психо- і лінгвоментальні основи національної концептосфери [21, с. 7].

Вербальну частину обрядового дискурсу «тримає» ритм як це своєрідний стрижень. Він дуже важливий у танцювальних рухах, які супроводжують обрядові пісні, зокрема, під час весільних ритуалів. Передати ритміку та звуковисотність співу народних пісень намагалася дослідниця фольклору та етномузикологиня Людмила Єфремова у своєму збірнику «Народні пісні: Записи Людмили Єфремової» [11].

З одного боку, ритм - це чисто біологічне явище, яке властиве всій природі, зокрема тваринам і людині. З іншого - тільки у людини ритм піддається інтерпретації і стає явищем духовного порядку. Отже, можна стверджувати, що базою первісної культури служив ритм [18, с. 55-56].

Надзвичайно важливу роль ритм зіграв у словесному та дійовому міфах. У першому випадку мову і словесні процеси він зробив ритмічним мовленням, з якого виникли проза, поезія, пісня і первинна музика; у дійовому міфі ритм «перетворює вчинок у міметичне дійство, у примітивний танець». У ритмі, як відомо, розрізняється швидкий і повільний темп. З часом він дозволив розрізнити високий і низький тони музики. Високе відповідало швидкому, низьке - повільному; низ - це земля, низький тон вважався властивістю землі - пекла (тиша і мовчання, як відомо, символізують смерть); високий тон - це висота, властива небу [там само, с. 56].

Цікавими є результати експерименту, який провели психологи для того, щоб простежити конкретні етапи зміни стану свідомості, що мають схожість зі станом, який переживався в архаїчному ритуалі. По-перше, було встановлено, що ритм рухів - один рух за 0,3 секунди - є, очевидно, генетичним.

По-друге, трансформація Я в архаїчному ритуалі досягалася багаторазовим впливом, в основному через тривалий ритмічний танець, який доступний дослідженню на сучасному етапі у шаманів [19]. Отже, вчені вважають, що Я в еволюції структурується через роботу зі своїм тілом, тобто соматіку.

По-третє, результати експерименту дозволили зробити припущення, що римована мова раніше була звичайною й типовою. Можливо, така мова є не тільки історично, але й онтогенетично більш давньою [15, с. 139-147].

Сучасною філософією і семіотикою ритм розглядається як універсальний закон розвитку Всесвіту [16, 392]. За визначенням Ю. Лотмана, ритм - це можливість віднайти подібне у розмаїтті і відшукати розбіжності у подібному [8, с. 262].

Дослідники фідеїстичних текстів зазначають, що в давнину звуко-ритмічні механізми відігравали більш важливу роль у сакральному тексті, ніж його лексико-семантичні особливості. І лише із плином часу на перший план виходить зміст, тобто лексико-семантичне наповнення сакральних текстів. Ритмічні характеристики сакрального тексту мають широкий регістр виявлення. «Ритм може ставати виразним маркером із різноманітною функціональністю, в тому числі виконувати роль сугестивного чинника... Основним засобом вираження

емоційності є мелодійний, силовий та темпоральний фактори у їх складній взаємодії. Ритмічні параметри, що визначаються римами, наголошеннями, повторами, анафорами, епіфорами, зазвичай корелюють з емоціями» [6, с. 147].

Ритм характеризує динаміку змісту, через нього можна скласти уявлення про сам зміст - і водночас ритм - засіб сугестивного впливу.

Ритм у сакральному тексті - це регулярне повторення подібних одиниць мовлення, що виконують функції структурування, текстотворення та експресивно-емоційну і мають ієрархічний характер [20, с.12].

В. Маслюк, досліджуючи ритмічну організацію в релігійній поезії ХУІІ-ХУІІІ ст., зазначав, що ритмічна структура у творчості письменників цього часу - це один із чинників впливу на слухача, тому що ритм з найдавніших часів був носієм естетичного уявлення про красу і доцільність форми. Законами ритму забезпечується рівномірне чергування впорядкованих мовних елементів (звуків, наголосів, таке їх евфонічне поєднання, яке створює відчуття краси, естетичності, чим активізує емоційне сприймання поетичного слова) [9].

Ритмоутворюючу і ритмоорганізуючу роль може виконувати певне поєднання голосних та приголосних звуків. Особливо актуальним це було у давні часи. В обрядових текстах знаходимо зразки асонансу та алітерації. Наприклад, у весільних піснях, які виконуються під час розчісування коси молодої, співають: *Не вий, вітре, в полі, та повій по дорозі, розмай русу косу по червонім поясу; розмай по волосині, як жито по колосині; розмай по волосочку, як жито по колосочку* [2, с. 161]; *на дворі коси тешуть, а в хаті косу чешуть* [3, с. 198]; *розшійнулися оси, покотилися коси...* [3, с. 204].

Маємо зразки алітерації, часте вживання шиплячого [ш] та свистячого [с] сприймається ніби ритмічне шарудіння, яке утворюється від розчісування волосся гребінцем.

На своєрідну музику голосінь вказував С. Мишанич [10]. Особливості ритму у таких текстах забезпечують повтори містких за змістом та емоційним забарвленням слів, алітерації, асонанси, внутрішня та кінцева рими: *Чоловіче мій, дружино моя! Куди ж ти убирася, куди ти виряджаєшся? Якої ти темної хати забавив, - темної, невидної, смутної, невеселої! Туди ж вітер не віє, туди й сонце не гріє, туди й дзвони не дзвонять, туди й люди не ходять. Та як же я до тебе ходитиму? Та як я з тобою говоритиму? Як я з тобою радитимусь, як я з тобою розважатимусь?* Дослідник відмічає речитативну, нерівномірно-ритмічну будову голосінь, що позбавлена строгої сталої форми. За спостереженнями Ф. Колесси, на які посилається С. Мишанич, ритмічна будова голосінь становить собою одноманітне варіювання одного мотиву, під який підходять довгий і коротші вірші; мелодії голосінь не вкладаються в музичні такт, а в ритміці й фразуванні вони підпорядковуються до потреб тексту [10, с. 42-43].

Обрядові сакральні тексти особливо цінні тим, що у них збережено давню ритмо-мелодіку та давні звукові особливості, чого не можна сказати про молитовні тексти, які зазнавали перекладів і частково втрачали звуко-ритмічні механізми сугестивного впливу. Одне із найцікавіших явищ у весільних піснях - існування кінцевих вигуків: *Ой матінко-ютко, да виряджайся хутко. Хутко, хутесенько: друж-*

ки близесенько. Гу-у-у! Вже й сонечко в розі, дружки на дорозі. Гу-у-у! [2, с. 234]; Ми йдемо додому, до своєї неньки, як мачок повненький. Гу! [2, с. 235].

Такі вигуки зустрічаються не тільки у весільних піснях, а і в обжинкових, купальських, весняних обрядових піснях. Наприклад, у дуже давньому обряді «Гонити шуляка» співали: *Ой, яструбе-яструбоньку, в село не літай, не літай, наших людей не займай, не займай... Наших курей не хапай, не хапай... А ми тебе паєм-злапаєм... Гу-ку-гу! Гу-ку-гу! Почепимо на гаку! Ку! Чорна-Птице, геть! Геть!* [5, с. 426].

Вигуки такого типу (або *зуканки*, як їх називають співаки) привертали увагу дослідників фольклору. За спостереженнями фольклористів, інтонація кінцевої приспівки «Гу!» непевна, глісандуюча. Цю приспівку можна розглядати як один із проявів давніх звуко-ритмічних механізмів сугестії.

Таким чином, проаналізовані тексти обрядових пісень дозволяють стверджувати, що ритм дуже тісно пов'язаний із звуковим рівнем мови. Одночасно ритм є одним із складових елементів просодії, яка включає в себе також мовну мелодію, наголос, часові і тембральні характеристики. Просодичний рівень дуже важливий для сугестії - це суперсегментний рівень мови, бо він співвідноситься з усіма сегментними одиницями - складом, словом, синтагмою, фразою, надфразовою єдністю і текстом.

У подальших розвідках перспективним вважаємо аналіз вербальної сугестії на інших рівнях українського обрядового дискурсу, зокрема, лексичному, морфологічному, синтаксичному тощо.

Література

1. *Бондаренко Г.* Слова, що були споконвіку... *Неопалима купина*. 1995. № 3-4. С. 211-216.
2. *Весільні пісні : у 2 кн. / упор. М. М. Шубравська.* К. : Наукова думка, 1982. Кн. 1 : Полісся, Наддніпрянина, Слобожанщина, Степова Україна. 1982. 872 с.
3. *Весільні пісні : у 2 кн. / упор. М. М. Шубравська.* К. : Наукова думка, 1982. Кн. 2 : Волинь, Поділля, Буковина, Прикарпаття, Закарпаття, 1982. 680 с.
4. *Войтович В. М.* Українська міфологія / передмова В. Шевчука. Вид. 2-е, стер. К. : Либідь, 2005. 664 с. : іл.
5. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : [у 3 кн., 6 т.]. Кн. 2, т. 3 : Весняний цикл ; т. 4 : Літній цикл Факс. вид. К. : Обереги, 1994. 528 с.
6. *Климентова О. В.* Вербальна сугестія сакральних текстів. К. : ППНВ, 2012. 371 с.
7. *Кутуза Н. В.* Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
8. *Лотман Ю. М.* Аналіз поетического текста. Структура стиха. Ленинград : Просвещение, 1972. 270 с.

9. *Маслюк В. П.* Латиномовні поетики і риторики ХУІІ – першої половини ХУІІІ ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. К. : Наукова думка, 1983. 235 с.
10. *Мишанич С.* Українські народні голосіння. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору.* Донецьк, 1999. Вип. 3. С. 3-51.
11. Народні пісні / записи Людмили Єфремової. К. : Наукова думка, 2006. 575 с.
12. Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків: колект. моногр. / кол. авт.; за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 560 с.
13. *Пітерс Дж. Д.* Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / пер. з англ. А. Іщенка. К. : Академія, 2004. 302 с.
14. Прислів'я та приказки / упоряд., передм. М. Дмитренка. К. : Ред. часопису «Народознавство», 2000. 248с.
15. *Самохвалов В. П.* Психический мир будущего. Симферополь : КИТ, 1998. 400 с.
16. *Семенюк Г. Ф.* Версифікація. Теорія і практика віршування : навч. посібник. К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. 285 с.
17. Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / РАН, Ин-т славяноведения и балканистики ; под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Междунар. отношения, 1995. Т. 5. 2012. 728 с.
18. *Фрейденберг О. М.* Миф и литература древности. Москва : Наука, 1978. 606 с.
19. *Харитонова В. И.* Там, где «я» превращается в «мы» (психоментальне и психознергетические проблемм шама-низма сквозь призму комплексних исследований). *Полевые исследования Института этнологии и антропологи,* Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва : Наука, 2005. С. 83-103.
20. *Харченко И. С.* Ритмика речи как лингводидактическая проблема. *Нормы реализации. Варьирование языковых средств* : Республик. сб. науч. тр. Горький, 1979. Вып. 5. С. 10-17.
21. *Яковлева О. В.* Обрядовый дискурс у системі національної лінгвоментальності: монографія. Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова», 2014. 396 с.

О. В. Яковлева,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общего и славянского языкознания*

ОСОБЕННОСТИ СУГГЕСТИИ В ОБРЯДНОМ ДИСКУРСЕ (ФОНЕТИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ)

В статье описаны примеры вербальной суггестии на фонетическом уровне, которые в рамках психолінгвистических исследований называют *маркерами влияния*. Языковым материалом для анализа мы избрали тексты песен в семейных

и календарных обрядах украинцев, которые, как правило, сопровождают все ритуальные действия.

Ключевые слова: суггестия, обрядный дискурс, логос, психолингвистика, сакральный текст, ритм.

O. V. Iakovleva,

*Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of General and Slavic Linguistics*

SPECIFIC FEATURES OF SUGGESTION IN RITUAL DISCOURSE (PHONETIC LEVEL)

The article describes examples of verbal suggestion at the phonetic level, which in the framework of psycholinguistic research are called *influence markers*. The texts of songs in the family and calendar rites of Ukrainians, which, as a rule, accompany all ritual actions, were chosen for the analysis.

Key words: suggestion, ritual discourse, logos, psycholinguistics, sacral text, rhythm.